

Sisemiste ja siseringi praktikate seoseid laiema kogukonnaga käsitlesid Tatarstani, Leedu, Bulgaaria tatarlaste kombestikku tutvustavad uurimused (Veneta Jankova, Nadežda ja Sergei Rychkov, Rozalinda Musina, Akvilė Motuzaitė jt). Järgnenud poolepäevasel välivaatlusel Vilniuse lähedal paiknevas Nemezise asulas, kus elab umbkaudu 600 tatarlast, sai igaüks vähemalt esmase kokkupuute leedutatarlaste 700aastase ajalooga. Soovijad said külastada kohalikku pühamut, vestelda vaimulikuga usuelust, jälgida kohaliku kalmistukultuuri vorme, tutvuda kultuurikeskusega, saada kohalike kultuuriaktivistide toel laiemat teavet kogukonna, avaldatud raamatute, kunsti ja meelelahutuste kohta. Konverentsilisi vapustas kohalike külalislahkus ja traditsiooniliste toitude valik, mis põhjustas üleva tuju.

Paljusid informaalset Balti ja Balkani assotsiatsiooni võrgustiku liikmeid seovad pikemad sõprus- ja kollegiaalsed suhted, millele on tugevust lisanud kohtumised SIEF töögruppide raamides (eriti Ritual Year) ja isiklike välitööde kaudu. Konverentsi tugevuseks oli võimalus saada osa kõikidest ettekannetest, tutvuda üksteise tööga, olgu siis kuulates, arutledes, vahetades informatsiooni või kirjandust. Pikad mõttetihedad päevad möödusid selle aasta tava kohaselt tiheda vihmasaju saatel ning teadmises, et ees seisavad uued tööd ja uued kohtumised Balkani ja Baltikumi kultuuriruumide arengute võrdlemiseks. Artiklikogumik konverentsil kõneldust ilmub loodetavasti 2018. aasta jooksul.

Mare Kõiva

Mari religioon vaatluse all

10. novembril 2017 kaitses Tartu Ülikoolis doktoritööd mari etnoloog Tatjana Alõbina. Tatjana Alõbina töö käsitles äärmiselt aktuaalset ja põnevat teemat, mari etniline usk tänapäeval ja selle pealkiri on: “Mari religioossete traditsioonide muutused nõukogudejärgsel ajal” (juhendajad prof. Art Leete ja prof. Galina Puryntševa).

Marilased on tuntud selle poolest, et nemad on Venemaa animistlike etnoste hulgast pidanud kõige visamalt kinni oma eelkristlikust religioonist, hoolimata õigeusu misjonärade sageli vägivaldse ja Vene tsaarivõimu poolt toetatud ristiusustamise katsetest. Selle poliitika kõrgaeg langeb 18. sajandi keskpaika, enne Kateriina II nn ususalvuse pööret, mil Volga ala rahvastele – marilastele, udmurtidele, tšuvašsidele – suruti süstemaatilisel peale õigeusku. Marilased osutasid kindlat vastupanu, mis ilmneb ühelt poolt numbrites: esimesel rahvaloendusel 1898. aastal, kus küsiti inimestelt nende usu kohta, väitsid umbes 20% marilastest end olevat oma usku. Teiselt poolt aga on teada kogu tsaariaja vältel aset leidnud massilistest ebaseaduslikest palvustest, mis tekitasid keskvõimule muret, samuti katsetest saada võimudelt õigust pidada avalikult oma tseremooniaid ning isegi püüdest leida kompromissi õigeusu ja oma usu vahel, luues

Tatjana Alöbina. Krista Palmi foto 2017.

Suure Künla usulahu. Teadlased – nii mari teadlased Nikandr Popov ja Lidija Toidöbekova kui ka mujalt pärit teadlased nagu Seppo Lallukka ja Sonia Luehrmann – on neid nähtusi uurinud põhjalikult. Siiski on nende tööd, mida on jõudsalt stimuleerinud mari usu taaselustamine kesksel tasemel pärast 1990. aastat, suuresti kaldus mineviku poole. Nende põhieesmärk on kas näidata, kuidas marilased on talitanud tsaariajal või rekonstrueerida mari mütoologia ja religiooni põhialuseid, nagu need oleksid võinud olla enne ristiusu võimuleasaamist.

Tatjana Alöbina pakub meile midagi uut. Tema väitekiri on tõeline etnoloogi töö, mis uurib olukorda tänapäeval ja käsitleb religiooni tähendusrikkust marilaste endi silmis. Ilmselge on mari usu positsioon Mari vabariigis, kus ta on tunnustatud õigeusuga võrdselt kohaliku religioonina ning pälvinud avalikkuse tähelepanu: ajakirjandus on korduvalt marilasi kurioosumina välja toonud kui “Euroopa viimaseid paganaid”. Seda teemat on Marimaal publitsistlikult käsitletud nii teadlased kui ka ohvrirapid ise oma tekstides. Need publikatsioonid ongi Tatjana Alöbina jaoks olulised allikad, kuigi ta pöördub oma ainekst uurides igasuguste allikate poole, alates tema enda välitööde vaatlusest kuni visuaalse antropoloogia materjalideni, millele ta pöörab erakordselt

Kaks vastkaitsnud doktorit teineteise ja enda töövõidu üle rõõmustamas. Samal päeval, mil Tatjana Alõbina, kaitses Nikolai Anisimov (pildil vasakul) väitekirja "Maailmadevaheline dialoog udmurtide kommunikatiivse käitumise matriitsis". Krista Palmi foto 2017.

suurt tähelepanu. On ka oluline välja tuua, et Alõbina käsitleb oma materjali teaduse kõigi reeglite järgi, hoides ranget erapooletust, mis on võinud olla ka raske, kuna ta ise on pärit sellest kogukonnast. Aga see õnnestus tal nii, et ta pakub meile tõsise ja põhjendatud käsitluse.

Tatjana Alõbina väitekirja on jagatud nelja ossa. Esimene on üldine ja puudutab küsimusi, mis läbivad igasuguseid religiooniteemat puudutavaid uuringuid. Selles osas mõtestatakse lahti mõisteid ja terminoloogiat ning seatakse need uuritava nähtuse üldisemasse konteksti. Siin püüab Alõbina laiendada oma raamistikku, ületades erinevate traditsioonide piire: ta paneb mari religiooni dialoogi Lääne neopaganlusega ja ingliskeelsed mõisted nende tavapärase mõistetega, mida kasutatakse venekeelses teaduslikus kirjanduses. See on minu silmis tänuväärne katse ning tee, mida tuleks sagedamini valida. Terminoloogiale pühendatud mõtiskelud on täiesti omal kohal, need on lausa hädavajalikud, sest rääkida taolistest küsimustest mistahes laiema haardega kultuurkeeles on delikaatne: neis puuduvad vajalikud mõisted, sest iga keel opereerib oma kultuuriruumile omaste instrumentidega. Need aga ei sobi väljendamaks hoopis teistsugust maailmavaadet. Pole kindel, kas üldse on võimalik leida rahuldavaid variante, aga vähemalt saab teadvustada asjaolu, et meie tööriistade kogum pole rahuldav. Sel teemal tekkis ka huvitav teaduslik diskussioon, kus dissertatsiooni autor õigustas oma valikuid.

Teise osa on autor pühendanud ajaloolosele kontekstile: Mari religioosse olukorra kirjeldamisele tsaari-, nõukogude ja nõukogude-järgsel ajal, ning selle seoste rahvusliikumisega. Samuti käsitleb teine osa esimese organisatsiooni Ošmarij-Tšimarij tekkimist ja saavutusi, seostades neid poliitilise kontekstiga. Ka sellega seoses kerkisid teaduslikus diskussioonis küsimused, ning dissertatsiooni autor suutis veenvalt täiendada väitekirjas esinevat informatsiooni.

Kolmas osa keskendub mari traditsioonilise usu organisatsioonile ja selle arengule, pöörates märkimisväärset tähelepanu organisatsiooni struktuurile ning kirjakultuuri kasvavale tähtsusele. Neljas osa käsitleb kaasaegseid muutusi ning mari religiooni kahe suuna eristamist ja seostamist, samuti edasiandmist. Väitekirja täiendab välitööde nimekiri, lisad, mis koosnevad organisatsioonide põhikirjadest ja ankeedist ning fotodest (nii autori pildistatud kui ka arhiividest pärit fotod).

Ma tahan kindlasti välja tuua üht selle töö minu silmis põhilist saavutust: oma analüüsi käigus avastab Alõbina, et on mari usul on paralleelselt olemas kaks voolu, mis toimivad teineteisest sõltumatult, kuid osaliselt ka põimunult. Ühelt poolt on see linnaharitlaste poolt taaselustatud, kodifitseeritud ja institutsionaliseeritud mari religioon, mis näitab end avalikkuses ja tõmbab tähelepanu. Paralleelselt eksisteerib aga teine, varjatud vool, ning küldes viljeldava praktika traditsioon, mis sageli pole isegi nõukogude ajal katkenud ja millel on omad spetsialistid ja kultuurikandjad. Siin ilmneb nii territoriaalne kui ka sotsiaalne vahe – linn *vs* küla, haritlaskond *vs* talurahvas. Need voolud liiguvad ühes suunas, ja sageli koos, kuid mõnikord ka teineteisest lahus. See diferentseerimine annabki Tatjana Alõbina analüüsile sügavuse ning autor on suutnud näidata nende suundade koostoimet ja vastuolusid, vältides igasugust skemaatilisust. See on uudne analüüs, ja ma usun, et nüüdsest ei saa keegi, kes selle temaga tegeleb, ignoreerida Alõbina teadustegevust.

Kolmas aspekt, mis väärrib äramärkimist on see, et Alõbina toob analüüsis sageli esile varjatud aspekte ning tema tähelepanu keskendub tihti ignoreeritud ühiskonnakihtidele: nii leidub selles väitekirjas küll lühidaid, kuid märkimisväärseid kommentaare naiste rollist ja kohast kohalikus religioonis, mida sageli tajutakse meeste pärusmaana. Samuti pühendab Alõbina kogu oma töö neljanda osa noorte suhtumisele, mida ta hindab enda tehtud ankeedi põhjal. See on oluline tulevikku suunatud küsimus, mida tasub põhjalikult uurida.

Teaduslikus diskussioonis arutleti ka uurija positsiooni üle (ühelt poolt kogukonna seesolija ja teiselt poolt erapooletu vaataja) ning autor selgitas oma positsiooni raskusi ja omapärasusi. Mõlemad oponentid, selle retsensiooni autor ning dr. Tatjana Minnijahmetova (Innsbruck), väitsid end olevat nii töö kui autori vastustega rahul ning soovitasid anda Tatjana Alõbinale etnoloogiadoktori kraad.

Eva Toulouze